ARREDAMENTO
MİMARLIK
TASARIM KÜLTÜRÜ DERGİSİ
175 TL
2024/03-04

MARTNİSAN

BİR YIL SONRA ANTAKYA

KÖRLERE SESLENMEK: CSO KONSER SALONU

BİR ANI, İKİ MEZAR, BİRKAÇ BASAMAK

ODTÜ'NÜN AZ BİLİNEN KURULUŞ HİKAYESİ

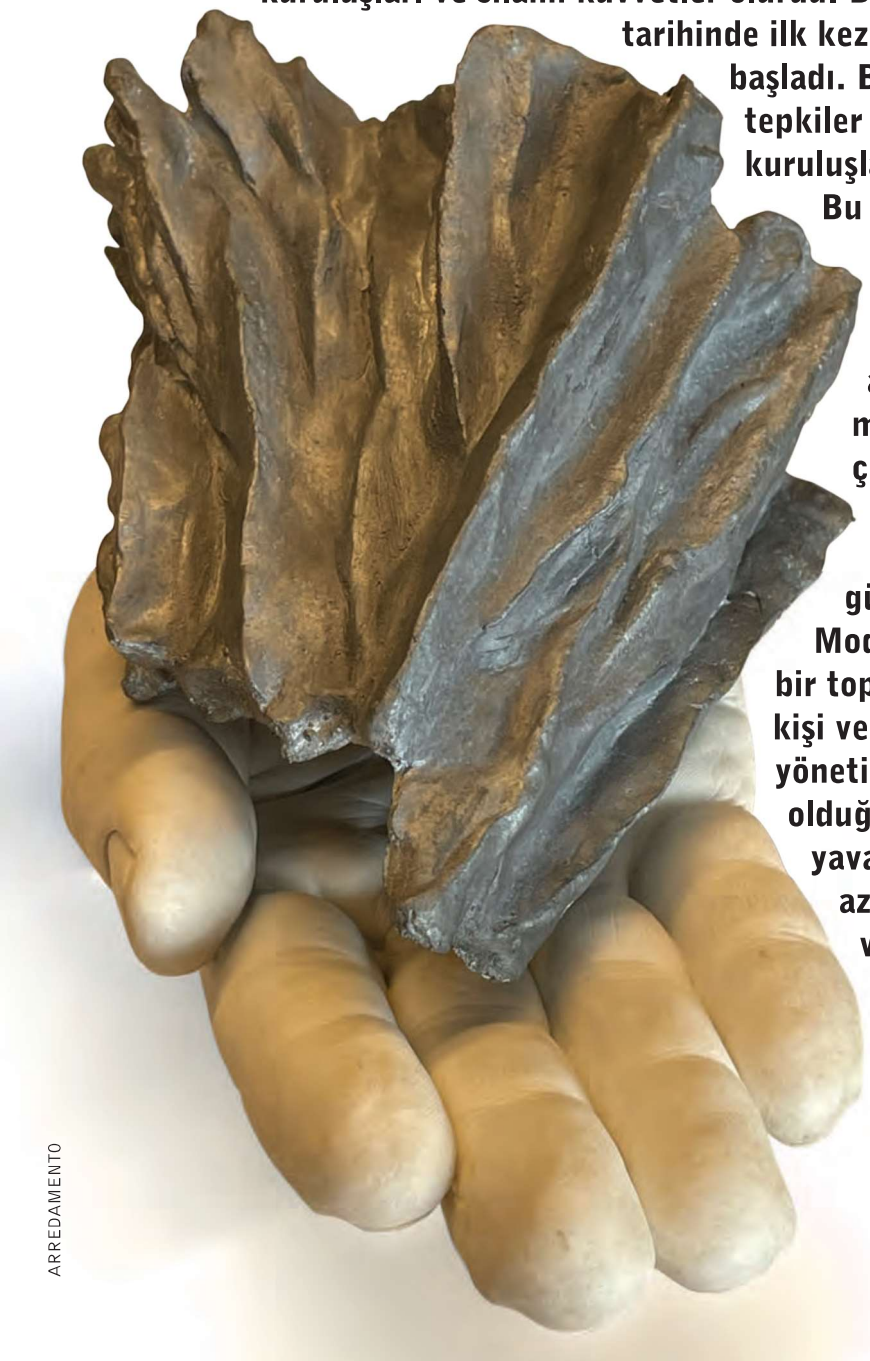
POPÜLER TARİHE SIĞINMAK

ISSN 2536-4952
9 772536 495001 03-04

Bir Yıl Sonra Antakya

Ağırlıklı olarak Hatay, Kahramanmaraş ve Adıyaman'ı etkileyen bir yıl önceki deprem aslında Türkiye'nin yüzyıllardır sık sık yaşadığı doğal afetlerden biriydi. Antakya ise konumu nedeniyle, kurulduğundan bu yana ritmik olarak depremlerden ciddi biçimde etkilenmiştir. Öyle ki, Geç Antik dünyanın Roma, İstanbul ve İskenderiye ile birlikte en önemli dört kentinden biri olan bu yerleşmenin zengin Antik mimari mirasından bugüne ulaşabilmiş, neredeyse temel kotunda kalıntılardan başka ayakta duran yapı yok. Bu noktaya kadar sıralananlar ülkenin "makus jeolojik kaderi" sadece. Ancak, deprem felaketi sonrasında buraya yönelik toplumsal ilgi ve tepkiler alışılagelenden çok farklı oldu. Merkezi yönetim deprem sonrasında harekete geçmekte çok gecikti. Kızılay çadır dağıtımını bile bir tür skandala dönüştürdü. Oysa önceki depremlerde öncelikle alanın yardımına koşan kamu kuruluşları ve silahlı kuvvetler olurdu. Bu son depremdeyse Türkiye belki de tarihinde ilk kez olarak sivil toplum tepkileri vermeye başladı. Bunlar sadece eleştirel ve yardımlaşmacı tepkiler olmadılar. Sivil toplum çeşitli kuruluşlarıyla doğrudan müdahale etti. Bu amaçla örgütlenildi. Kentin yeniden inşası başta olmak üzere, tarihsel yapı stoğunun korunması ve restorasyonu da dahil hemen her alanda devlet-dışı aktörler rol oynamaya başladı. Özellikle metropollerin Türkiye'si durumdan vazife çıkardı.

Bu dosyada özellikle bu gibi çabaların gündeme getirilmesine çalışılıyor. Modern bir toplumun devletin güdülediği bir toplum değil, ondan özerk davranabilen, kişi ve grup sorumluluğu üstlenebilen, hatta yönetimin kararlarına direnebilen bir toplum olduğu gerçeği belki bu ülkede de yavaş yavaş kavranmaktadır. Antakya'da en azından bunu düşündürten durum, çaba ve girişimler var. Bir felaketin yeni bir bilincin doğuşunu tetiklemesi gibi bir gerçekle karşılaşıyoruz galiba. Umarız öyledir. ■

Deprem Sonrasında Sürdürülebilir ve Dirençli Yeniden Yapılanma: Antakya İçin Durum Saptaması

Cânâ Bilsel, Aydan Balamir ■ Şubat 2023'te meydana gelen depremler, ülkemizin güneyinde ve güneydoğusunda 11 ili vurdu, çok sayıda kentsel ve kırsal yerleşimde büyük zararlar verdi. Felaketten 14 milyondan fazla insan derinden etkilendi, 50 binden fazla insan hayatını kaybetti; çok sayıda kişi yaralandı, aile bireylerini ve evlerini kaybetti. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın (ÇŞİDB) verdiği rakamlara göre depremde 270 binden fazla bina, 650 binden fazla konut ya depremde tamamen yıkıldı ya da ağır veya orta hasarlı olduğu için yıkılması gerekti[1]. Böylesi büyük bir yıkımın ardından yerleşimlerin yeniden ayağa kalkması kaçınılmaz olarak zaman gerektiriyor. Ancak, depremlerin ardından bir yıl geçtiği halde, felaketin toplumsal eşitsizlikleri daha da keskinleştirdiğini, deprem bölgesinde yaşayan insanların temiz suya, konuta, sağlık hizmetine, eğitime erişiminde adaletsizliğin büyüdüğünü üzülerek izliyoruz.

Depremden etkilenen yerleşimlerde yaşayanların sağlığı ve esenliğinden başlamak üzere, gündelik hayatın yeniden canlanabilmesi, toplumsal ve ekonomik yaşamın sürdürülebilmesi, çok boyutlu ele alınması gereken bir mesele olarak karşımızda duruyor. Onarım ve yeniden yapılanma süreçlerinin önceliklerine göre kısa, orta ve uzun erimli planlanması; ilk aşamada, geçici barınma ve yaşam alanlarının oluşturulması, sağlık ve eğitim hizmetlerinin sağlanması gerekiyor. Depremzedelerin gerektiğinde birkaç yıl yaşamalarına olanak sağlayacak şekilde -iklim koşullarına uygun olmayan konteynerler yerine- prefabrikasyon yöntemleriyle geçici yerleşimlerin kurulması ve sağlık, eğitim, spor ve sosyal etkinlik alanlarının yine benzer yöntemlerle sağlanması, yaşamın sağlıklı bir biçimde sürdürülebilmesi açısından öncelik taşıyor.

Kalıcı yeni konut alanları için yer seçimleri ve barındıracakları nüfusun büyüklüğü ve özellikleri bölgeden başlayan bütüncül bir planlama kapsamında, farklı boyutlarıyla iyi düşünülmelidir. Kentsel ve kırsal yerleşimlerin yeniden inşasında sürdürülebilir, dirençli ve yaşanabilir ortamların oluşması esastır. Sürdürülebilirliğin ekolojik, toplumsal, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla ele alınması ve yerleşimlerin afetlere karşı dirençlilik ilkelerine uygun olarak yeniden planlanması, önceki kentleşme süreçlerinde yapılan hataların yinelenmemesi için ilgili tüm alanlarda bilimsel verilerden ve çağdaş iyi uygulama örneklerinden yararlanılması önemlidir. Bunun için her şeyden önce sosyal adaleti gözeten bir kamu yönetiminin olması, kamu yararını gözeten katılımcı bir planlama ve tasarım yaklaşımının benimsenmesi gerekir.

Depremden etkilenen bölgenin gerek onarım ve yeniden yapılanma sürecinde, gerekse yeni yerleşim alanlarının planlama ve tasarımında, her ölçekte sürdürülebilirlik ilkelerinin benimsenerek, yerleşimlerin ve yapıların afetlere karşı dirençliliğinin sağlanması birinci derecede önem taşır. Dirençlilik, yapısal olduğu kadar toplumsal bir sistemin şoklara ve krizlere karşı dayanabilme ve yeniden kendini onarabilme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizin bir deprem ülkesi olduğundan hareketle, kırsal ve kentsel yerleşimlerin sürdürülebilirliği için, yaşamın geçtiği tüm yapılı çevrenin ve altyapının fiziksel dirençliliğinin sağlanması öncelikli konulardır. Depreme dirençli, yenilikçi yapım teknolojilerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için araştırma kurumları kadar, uygulamaları yöneten ve denetleyen kurumlara da görevler düşüyor. Yeniden yapılanma sürecinde, küresel iklim değişikliğinin neden olduğu diğer doğal afetler karşısında dirençli yerleşimler oluşturabilmek için bilimsel araştırma, planlama, tasarım ve uygulama süreçlerinin koordinasyonu önem taşıyor.

Deprem sonrasında yapılanlar üzerine bir durum saptaması

6 Şubat'ta ve 20 Şubat'ta meydana gelen depremler Hatay Büyükşehir sınırları içerisinde yer alan çok sayıda kentsel ve kırsal yerleşimde yıkıma ve çok sayıda can kaybına neden oldu. ÇŞİDB'nin verilerine göre, Hatay'da 240 binden fazla konut yıkılmış veya ağır ve orta hasarlıydı[2]. Hatay'ın merkezi Antakya, tarihi mahalleleri, merkezi iş bölgesi ve konut mahalleleri dahil olmak üzere, en büyük yıkımın meydana geldiği şehir oldu.

Tarihte birçok kez şiddetli depremlerle yıkılmış ve her seferinde yeniden inşa edilmiş olan Antakya şehrinin varlığını yüzlerce yıldır aynı yerde sürdürmesi, ticaret yollarının kavşağında konumlanması ve tarımsal verimliliğinin yanısıra, Antakyalıların şehirlerine duydukları bağlılık duygusuyla açıklanabilir. Tarihi geçmişinin bir sonucu olarak önceki çağların ve uygarlıkların birbiri üzerine inşa ettiği Antakya, tarihi cami, kilise ve sinagogların yanyana bulunduğu ticari ve kültürel bir merkez, farklı din ve kültürlere mensup grupların birarada yaşama kültürüyle öne çıkan kadim bir şehir olarak özel bir yere sahip.

Depremlerde büyük oranda konut yapılarının yıkılması veya ciddi hasar görmesi nedeniyle kent nüfusunun önemli bir bölümü evlerini ve iş yerlerini kaybettikleri için şehri terk etmek zorunda kaldı. Nüfusun bir bölümü çevre köylere çekilirken, diğer bir bölümü ise bir yıldır şehir çevresinde konteynerler ve çadırlarda yaşamlarını sürdürüyor[3]. Depremlerin yarattığı yıkımın büyüklüğü nedeniyle su, kanalizasyon, elektrik ve iletişim altyapısının büyük ölçüde tahrip olduğu Antakya'da temiz suya erişimin bugün de önemli bir sorun oluşturduğu aktarılıyor. Okulların, hastanelerin ve diğer kamu yapılarının yıkılması veya ciddi hasarlı olması sonucunda eğitime, sağlık ve diğer kamu hizmetlerine erişimde büyük zorluklar yaşanıyor.

Deprem sonrasında Hatay'ın yeniden inşasına yönelik, merkezi ve yerel yönetimin yanısıra kimi sivil toplum kuruluşlarının da girişimlerinin olduğu, ancak ne yazık ki bu girişimlerin birbiriyle eşgüdüm içerisinde olmadığı izleniyor. Bunlar arasında; Hatay Büyükşehir Belediyesi tarafından, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İstanbul Planlama Ajansı'nın desteğiyle Ağustos 2023'te kurulan Hatay Planlama Merkezi, Hatay il sınırları içindeki kentsel ve kırsal yerleşimleri bütün olarak ele alan bir yaklaşımın geliştirilmesine yönelik önemli bir kurumsal yapı oluşturuyor. Merkezin web sayfası bölge ölçeğinden kentsel yerleşimlere, farklı ölçeklerde planlamaya altlık[4] oluşturacak belge ve verilerin toplandığı önemli bir açık veri kaynağı sağlıyor. Bu platform ayrıca Ocak 2024'te, Hatay'ın afet sonrası dönemde "etkili bir biçimde toparlanmasını ve sürdürülebilir bir iyileşme sürecini desteklemek" amacıyla "mekansal iyileşme, ekonomik iyileşme, toplumsal iyileşme, ekolojik onarım ve afetlere hazır yönetim olmak üzere beş

1

2

1-2 Cumhuriyet ve General Şükrü Kanatlı Mahallelerinde deprem öncesi ve sonrasını gösteren ortofoto çekimleri, Antakya, 2018 (Fotoğraflar: ©Kenan Kantarcı).

temel eksen çerçevesinde", stratejik eylem planlaması yaklaşımıyla oluşturulan bir "Hatay İli İyileşme Rehberi"[5] de yayımladı. Bu çalışmalar önemli olmakla birlikte, Hatay Büyükşehir Belediyesi'nin, depremde büyük ölçüde yıkılmış bulunan Antakya ve Defne ilçelerinin belediye sınırları içerisinde kalan kentsel alanlarda nazım plan çalışmalarını stratejik öncelikli planlama yaklaşımıyla yeniden ele alması, ayrıntılı yerbilim etütlerine dayalı mikrobölgeleme çalışmaları doğrultusunda yeni yerleşim alanlarının ve bu alanlardaki yoğunlukların belirlenmesi gerekiyor.

Diğer yandan depremin hemen ardından merkezi hükümetin ÇŞİDB ile Kültür ve Turizm Bakanlığı üzerinden, genel olarak Hatay'ın ve özel olarak Antakya'nın geleceğini belirleyecek kritik kararlar aldığı görüldü. Deprem sırasında ve ağır ya da orta hasarlı olarak tespit edildiği için sonrasında gerçekleşen yıkımlarla ortaya çıkan 254.000'in üzerinde konut ihtiyacını karşılamak için, Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından yeni konut yerleşimi olarak çok sayıda alanın belirlendiği öğrenildi[6]. Antakya'nın şehir merkezinden ortalama 10 km uzaktaki batı yamaçlarında yer alan köy yerleşimlerinin

yakınında, kimi durumda köylerin zeytinlik arazileri üzerinde yer seçimi yapılan bu yeni toplu konut alanlarından bir bölümünde, artçı depremlerin devam etmesine rağmen hızla inşaata başlandı. Dikmece Köyü'nde zeytinliklerin zarar görecek olması gerekçesiyle açılan dava sürecinde bu alan için yürütmenin durdurulması kararı alınırken, diğer alanlarda uygulama devam etti. Sözkonusu toplu konut yerleşimlerinin, nazım plan kararları dışında, kent planlama sürecinden bağımsız olarak konumlandırıldığı görülmekte. TOKİ tarafından alelacele yapılan bu yer seçimi, bu büyüklükte bir nüfusun, kırsal karakterini bugüne kadar korumuş olan alanlara taşınması, bu nüfusun çalışmak için şehir merkezine her gün gidip gelmesinin gerekeceği de düşünüldüğünde, Antakya şehrinin ve yakın çevresinde yer alan köylerin geleceğini etkileyecek olan, son derece kritik bir karardır.

Depremden iki ay sonra, 5 Nisan 2023 tarihinde, 7033 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Antakya şehrinin tarihi merkezini oluşturan kentsel sit alanı "Riskli Alan" ilan edildi. Bu karar, tarihi kent üzerindeki tüm yetkileri Büyükşehir Belediyesi'nden alıyor, Antakyalıların önceki kuşaklardan kendilerine miras olan mülkleri üzerindeki tasarruf haklarını sınırlandırıyordu. Bu kararla birlikte, tarihi kentsel sit alanında bir bölümü tescilli olan çok sayıda geleneksel ve diğer çevresel değeri olan yapı, depremde ağır hasar gördükleri gerekçesiyle yıkıldı. Bu operasyonla, kentsel sit alanı içerisinde tarihi kent dokusunun bütünlüğünü ortadan kaldıran büyük boşluklar açıldı[7]. Oysa dünya kültür mirası olan tarihi Antakya şehrinin çok katmanlı, çok kültürlü özgün yapısının korunarak geleceğe aktarılması büyük önem taşımakta[8]. Tarihi merkezin yeniden ayağa kaldırılması ile ilgili kararların öncelikle Antakyalıların, bu alanda ailelerinden miras kalan evleri ve işyerleri bulunanların, mahallelerde yaşayanların katılımıyla ve hassasiyetle ele alınması gerekir (Tartışmanın bu yönü, karmaşıklığı gereği, daha geniş kapsam ve derinlikte başka bir yazının konusudur).

Deprem bölgesinde yer alan diğer şehirlerden farklı olarak Antakya'nın yeniden inşasına yönelik, merkezi yönetim ve yerel yönetim dışında sivil toplum oluşumları da çeşitli girişimlerde bulundular. Bunlar arasında Türkiye Tasarım Vakfı, bir yanda merkezi yönetimle, diğer yanda yurtiçi ve yurtdışından tanınmış mimarlık ofisleriyle ilişkiler kurmasıyla öne çıktı. Böylece, Antakya'nın kentsel sit alanı için çalışmalar yapıldığını, Asi Nehri'nin batısında kalan Atatürk Caddesi çevresindeki merkezi alan için de bir kentsel tasarım çalışmasının olduğunu, meslek ortamlarından ve süreci dikkatle izleyen Antakyalıların paylaşımlarından izleme olanağı bulduk. Ankara'da 22-25 Kasım 2023 tarihlerinde düzenlenen VIII. Kent Araştırmaları Kongresi'nde Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkilileriyle birlikte Türkiye Tasarım Vakfı ve DB Mimarlık Ofisi ortaklarından Bünyamin Derman'ın sunuşlarıyla, sözkonusu girişim ve çalışmalar bu oturuma katılanlar için bir ölçüde açıklığa kavuştu. Türkiye Tasarım Vakfı'nın Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Nisan 2023'te, Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile Eylül 2023'te iki ayrı sözleşme yapmış olduğu, ilk sözleşme kapsamında kentsel sit alanı için koruma planının yeniden yapılmakta olduğu, ikinci sözleşme kapsamında ise Asi Nehri'nin karşı kıyısında "Rezerv Alan" olarak ilan edilen kentsel bölge için bir kentsel tasarım projesinin geliştirilmekte olduğu öğrenildi.

Antakya'nın depremle büyük oranda yıkılmış olan bu merkezi konumdaki mahallelerinin bir bütün olarak kentsel tasarım konusu yapılması, mesleki standartların dikkate alınacağı vaadi yönünden sevindirici olduğu kadar, kamu yararının denetimi bakımından belirsizlikler taşımakta. Tasarımcı ekibin kentsel tasarıma üst ölçeklerde yaptıkları araştırmaya dayalı analizlerle yaklaştığı, Antakya ve çevresinin jeolojik yapısı, kentin içerisinden geçen akarsu ve dereler sistemi, kent çevresindeki ekolojik alanlar gibi konularda analizlerin yapıldığı, sunumlardan izlenebiliyor. Bu doğrultuda, Asi Nehri'nin ve kentsel alan içerisinde uzanan derelerin çevresinde yeşil koridorlar oluşturulması da deprem ve sel gibi afetlere karşı alınması gereken önemli kararlar. Ancak bu "master plan" kapsamında alınan kararların üst ölçekli nazım plan kararlarıyla ilişkisi konusunda sorular bulunuyor. Benzer şekilde, merkezi iş alanının farklı alanlara kaydırılıp kaydırılmayacağına, jeolojik mikrobölgeleme etütlerine bağlı olarak kentsel alanda nüfusun yeniden nasıl dağılacağına, farklı bölgelerde nüfus yoğunluklarının nasıl olacağına ve buna bağlı olarak kentsel ulaşım altyapısının ne şekilde planlanacağına ilişkin üst ölçeklerde planlama çalışmaları yapılmadan, kentin merkezi bölgesi için geliştirilen projenin ister istemez bu konularda bazı varsayımlar ve kabullere dayalı olduğu anlaşılıyor.

9 Kasım 2023 tarihli Resmi Gazete'de, 6306 sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda ve 375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" yayımlandı. Bu kanunla "rezerv alan" tanımı, mevcut yerleşim alanlarındaki parselleri kapsayacak şekilde genişletiliyordu. 17 Kasım 2023 tarihinde ise Antakya ve Defne ilçelerinin sınırları içerisinde kalan ve sekiz mahalleden oluşan 207 hektar büyüklüğündeki merkezi konumdaki kent bölgesi uyarınca "rezerv alan" ilan edildi. Bu alan içerisinde Atatürk ile Cumhuriyet Caddeleri çevresinde gerçekleştirilen kentsel tasarım projesi, mevcut parselleri "hamur etme" yoluyla, kent adaları ölçeğinde yeni yapı adaları oluşturmaktaydı. Parsel mülkiyetlerinin, mülk sahiplerinin görüşleri alınmadan "rezerv alan" kararı kapsamında bu şekilde birleştirilmesinin hukuki anlaşmazlıklara yol açması kaçınılmaz. Meskun alanlar dışında yeni yerleşim alanları oluşturmak için hazırlanmış olan 6306 sayılı yasada yapılan son değişiklikle, eskiden meskun olup depremde büyük ölçüde yıkıma uğrayan çok sayıda mülkiyetin bulunduğu bu alanda yapılan uygulamanın, Anayasa'da belirtilen temel haklar arasında mülkiyet hakkına müdahale olduğu, hukukçular tarafından savunulmakta.

Sözkonusu kentsel tasarım sürecinde üçboyutlu kütle organizasyonu için ayrıntılı tasarım çalışmalarının yapıldığı, sonraki aşamada ise çok sayıda mimarlık ofisinin sürece dahil olduğu izlendi. Ancak tasarım sürecinde, yapı parsellerinin birleştirilerek kent adaları büyüklüğünde parseller elde edilmesi ve kent adalarının binalarla tanımlanmış ortak açık alanlarla düzenlenişi, kentsel tasarımda iyi örnekleri bulunan bir yaklaşım olmakla birlikte, Antakya için uygunluğu etraflıca tartışılması gereken kararlardır. Mevcut parsellerin birleştirilerek kent adası büyüklüğünde yapı parselleri oluşturulması ve bu bütünleşik parseller üzerinde çeper blokların inşa edilmesi, kentin mekansal karakterinde köklü bir değişime yol açacaktır. Diğer bir ifadeyle, kent merkezinde mülkiyetleri birleştirme uygulaması, zaman içerisinde oluşmuş parselleri silerek kent mekanında mülkiyet deseninin getirdiği "ince taneli" (*finegrained*) kent dokusunu ortadan kaldıracaktır. Antakya'nın bu merkezi

bölgesinde, sözkonusu kentsel tasarım kapsamında, yapı adalarının mimari tasarımı üzerinde çalışan grupların da büyük olasılıkla bu durumun farkında oldukları, bu nedenle ileri ve geri kütle hareketleri, çıkmalar ve farklı renk uygulamalarıyla mimari çeşitliliği sağlamaya çalıştıkları, hatta Antakya'ya özgü bir kimlik kazandırmak üzere yapay zeka uygulamalarına başvurdukları izleniyor.

Burada Idelfonso Cerdà'nın 19. yüzyılın ortalarında Barselona için geliştirdiği sekizgen biçimli kent adalarının çok sayıda yapı parseline bölünmüş olduğunu ve her bir parsel üzerinde farklı zamanlarda inşa edilmiş binaların mimari üslup çeşitliliği sayesinde Barselona'nın topyekun tasarlanmış sıkıcı bir şehir olmaktan kurtulduğunu hatırlamakta yarar görüyoruz. Mimarlıkta Tipomorfoloji Okulu'nun üzerinde durduğu gibi, geçmişten bugüne devamlılık gösteren sokak ağı ve mülkiyet deseninin kent belleğini oluşturmadaki rolü büyüktür. Rasyonel bir planlama yapmak üzere sadece ana yollar korunup kimi sokaklar ve mülkiyet deseni silindiğinde, bir *tabula rasa* üzerinde yepyeni, yere yabancı bir kent formu yaratılmış olur. Oysa, deprem travmasını yaşamış olan insanların, yaşadıkları kent mekanlarına ilişkin ipuçlarını, sokakları, ağaçları, mekanı karakterize eden izleri ve mimari ölçeğin de belirleyici olduğu yer duygusunu yeniden bulabilmeleri önemlidir.

Yer duygusunu veren unsurlar içinde, tarihi konut dokusunun avlulu düzeni ise tamamen unutulmuş görünüyor. Kent adalarında çeper bloklarla tanımlanmış ortak açık alanlar, başka bir ölçeğin ve yaşam tarzının avlusudur. Antakyalı bir avlu için gereken ölçek ve mahremiyet eşiklerinin olmayışı, yer duygusu bakımından bir eksiklik olarak görülmelidir. Avlulu konut dokusunun burada hedeflenen yerleşim yoğunluğunu sağlamaya yeterli olmayacağı açıktır. Ancak, günümüzde avlulu konut özelliklerini taşımaya en yakın toplu konut tiplerinin, sözgelimi teras evler düzenindeki çözümlerin veya çok katlı, gözenekli blokta avlulu kompozisyonların hiç denenmemiş olması şaşırtıcıdır.

İlan edilmiş rezerv alan içerisinde bu alanın, gayrimenkul geliştirme sektöründen alınması düşünülen finansman desteğiyle yapılaşacak olması, kentin merkezinde soylulaştırmaya yol açma ihtimaliyle de sorunlu görünüyor. Bu konu özellikle rezerv alan ilan edilen bölge içerisinde merkeze komşu konumda yer alan, orta-alt gelir gruplarının yaşadığı, toplumsal ve kültürel yapısı ile özellik taşıyan Armutlu ve Elektrik Mahalleleri için daha da kritik bir sorun oluşturuyor. Deprem öncesinde şehrin merkezinde yaşayan orta ve alt gelir grupları için TOKİ tarafından, şehir merkezine 10 km uzakta yeni yatakhane yerleşimler oluşturulurken, diğer yanda boşalacak şehir merkezinin soylulaştırılmasıyla, gelecekte şehrin toplumsal yapısının kökten değişeceğini öngörmek zor değil. Kent merkezinde tüm kentlilere hizmet etmesi gereken eğitim, kültür, sağlık ve diğer kamu yapılarının yeniden ne şekilde yapılacağı ise henüz açıklığa kavuşmamış durumda. Tüm bu kararlar, Lübnan'da kamu eliyle kurulan SOLIDERE şirketi tarafından Beyrut'un merkezinde uluslararası gayrimenkul geliştirme piyasasına yönelik olarak yapılan soylulaştırma uygulamalarını akla getiriyor. Rezerv alan dışında kalan kentsel alanlarda ise, ÇŞİDB ve kimi ilçe belediyeleri tarafından, deprem öncesinde onaylanmış imar planlarının yeniden uygulamaya koyularak "yerinde kentsel dönüşüm"e yönelik kararların alınacağı ve herhangi bir jeolojik mikrobölgeleme yapılmadan deprem öncesinde yapılan hataların yeniden tekrarlanacağı endişesini doğuruyor.

Yaşanan tüm bu süreçler karşısında; depremlerden büyük yıkımlarla çıkan kentleri, disiplinlerarası bütüncül bir yaklaşımla, ekolojik ve sosyal sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda, insana ve çevreye saygılı, kentte yaşayanların beklenti ve ihtiyaçlarını önceleyen, katılımcı planlama, kentsel ve mimari tasarım süreçleriyle yeniden yapılandırmak konusunda, mimarlara ve kent plancılara tarihi bir sorumluluk düşüyor.

■ *Cânâ Bilsel, Prof.Dr., ODTÜ Mimarlık Fakültesi; Aydan Balamir, Prof.Dr., Emekli Öğretim Üyesi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi*

Notlar:

1 "2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu", Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Mart 2023, Tablo 12, s. 26 ve Tablo 20, s. 36: [https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf].

2 *A.e,* Tablo 20, s. 36. Hatay Planlama Merkezi'nin Birinci Yıl İzleme Raporu'nda Hatay'da Şubat 2024 itibariyle yıkık, ağır hasarlı ve orta hasarlı bağımsız birim sayısı toplam 308.438'dir. Hatay Planlama Merkezi, "Hatay İli Birinci Yıl İzleme Raporu", 2024, s. 6: [https://drive.google.com/file/d/1ddD-KfLqaTmSjZrokHou7Nf_I_xUKKU-/view].

3 Hatay Planlama Merkezi'nin verilerine göre Şubat 2024 itibarıyla mevcut 199 konteyner kentte 57.053 hane / 169.851 kişi yaşamaktadır. Hatay Planlama Merkezi, *a.g.e.,* 2024, s. 6.

4 Bkz.: [https://hatayplanlamamerkezi.com/tr-TR/] Son erişim: 26.02.2024.

5 Hatay İli Afet Sonrası İyileşme Rehberi, Ocak 2024: [https://drive.google.com/file/d/1kxZT104RZ7wRSzKRwo7MN8oe17TmuXqS/view] Son erişim: 26.02.2024.

6 Hatay Planlama Merkezi, Birinci Yıl İzleme Raporu'nda 23 bölgede planlanan konut sayısı 220.066, ihale edildiği tespit edilen bağımsız konut birimi sayısı 39.446, sahada tespit edilen konut birimi sayısı 34.083 olarak verilmektedir: Hatay Planlama Merkezi, *a.g.e.,* 2024, s. 6.

7 Antakya Kentsel Sit Girişimi, deprem sonrasında tescilli kültür varlıkları yanında tarihi kent dokusunu oluşturan tescilsiz ancak değerli yapıları da korumak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ilgili STK'ların katılımıyla açık çağrıda bulunmuştur.

8 ODTÜ Tarihsel Çevre Değerlerini Araştırma ve Uygulama Merkezi (TAÇDAM) koordinasyonunda "Antakya'nın Çok Katmanlı Kültürel Mirasının Deprem Sonrası Belgelenmesi, Hasar Tespiti ve Değerlendirmesi"ne yönelik çalışmalar yapılmıştır: [https://tacdam.metu.edu.tr/en/system/files/kvmgm_raporu_v2_final_02062023.pdf].

Antakya'nın İyileşmesi İçin Sürdürülebilir ve Dirençli Tasarım Senaryoları

Cânâ Bilsel, Zeynep Mennan, Aydan Balamir, Murat Çetin, Mustafa Eren Bük, Selin Tosun ■ Çevresel sürdürülebilirlik alanında son onyılda elde edilen kazanımlar, depremlerin yanısıra küresel iklim değişikliğinin yol açtığı sel gibi doğal afetlerin sıklaşması karşısında giderek yetersiz kalırken, sürdürülebilirlik söylemiyle bağlantılı olan dirençlilik, dayanıklılık kavramları önplana çıkıyor. Kentlerin sosyal ve kültürel yapısını altüst eden deprem felaketleri ve küresel iklim değişikliğinin neden olduğu diğer doğal afetler, buna bağlı olarak ortaya çıkan insani krizler, nüfusun zorunlu yer değiştirmesi ve benzeri büyük boyutlu sorunlar, mimarlık eğitiminde çevresel ve toplumsal olarak sürdürülebilir ve dirençli yerleşimlerin oluşturulmasına yönelik tasarım yaklaşım ve yöntemlerinin geliştirilmesini gerekli kılıyor.

Bu anlayışla, ODTÜ Mimarlık Bölümü Arch 401 Mimari Tasarım dersi kapsamında, 2023-2024 Güz döneminde Antakya ve yakın çevresinin deprem sonrasında yeniden yapılanmasına yönelik sürdürülebilir ve dirençli kentsel tasarım stratejileri geliştirmek üzere yola çıktık. Grup çalışması olarak yürütülen stüdyo, bölge ve kent ölçeğinde incelemeler, kentsel analizler ve örnek araştırmalarıyla başladı. Antakya'nın coğrafi özellikleri, yerleşim tarihi, tarihi kent dokusu, kültürel özellikleri vd. konularda belirli bir bilgi birikimi sağladıktan sonra, 20-23 Ekim 2023 tarihleri arasında Antakya ve yakın çevresine araştırma gezisi yapıldı. Tarihi kent merkezinde yeniden canlanmaya başlayan Uzun Çarşı ve Asi Nehri'nin iki yakasında depremde yıkılmış alanlarda yapılan incelemelerin yanısıra, Antakya çevresindeki, deprem sonrasında nüfusu artan köyler ziyaret edildi. Arpahan Köyü'nde deprem sonrasında organik tarım ve el sanatlarıyla toplumsal ve ekonomik iyileşmeyi hedefleyen Hasat girişimini başlatan Elif Ovalı ve Harbiye'de geleneksel ipek üreticiliği ve ipekli dokuma sanatını geliştirmek için azimle çalışan Emel Duman ile yaptığımız görüşmeler Antakya'nın iyileşmesi sürecinde, ekonomisinin yeniden canlanması konusunda ufuk açıcı oldu. Mimarlar Odası Hatay Şubesi Başkanı Mustafa Özçelik'ten tarihi Antakya üzerine; Hatay Barosu Çevre ve Kent Hukuku Komisyon Başkanı avukat Ecevit Alkan ve arkeolog Gamze Alkan'dan deprem sonrasında Antakya ve çevresindeki kırsal alanlarda kültürel değerler ve yeniden inşa süreçleri üzerine; Hatay Büyükşehir Belediye Başkanı Lütfü Savaş ile İmar Müdürlüğü ve Hatay Planlama Merkezi ekiplerinden, deprem sonrasında Hatay'da yapılan çalışmalar üzerine bilgiler aldık. Grubumuza büyük bir konukseverlik gösteren Hataylılar, deprem sonrasında yaşanan olağanüstü zor koşullara rağmen, gelecek için bize büyük umut verdiler.

Bu süreçte farklı disiplinlerde gerçekleştirilmiş tez araştırmaları ve araştırma raporları ile, Hatay Planlama Merkezi'nin web sayfaları[1] ve 2021 yılında tamamlanan "Hatay İli, Antakya ve Defne İlçeleri Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesi"[2] başlıklı kapsamlı araştırma ve kentsel dönüşüm stratejileri çalışmasının yürütücüsü Bener Karagedikli'nin sağladığı bilgi, belge ve verilerden yararlanıldı. Öğrenci gruplarından Antakya kenti ve yakın çevresinin sürdürülebilir ve dirençli bir biçimde yeniden yapılanmasına yönelik kavramsal bir çerçeve, senaryo ve mekansal stratejiler geliştirmeleri beklendi. Doğal afetlere ve sosyo-ekonomik krizlere dirençli, sürdürülebilir kentsel ve kırsal yerleşimler tasarlamanın yenilikçi biçimleri üzerine farklı disiplinlerin katkılarından[3] yararlanan, araştırmaya dayalı bir tasarım yaklaşımı geliştirilmesi öncelendi[4].

Tasarım grupları hazırladıkları analizler, haritalamalar ve ön programa göre bölgesel ve kentsel bağlam için kavramsal tasarımlar geliştirdiler. Stüdyo çalışmasının ilk aşamasında tasarım gruplarından Antakya ve yakın çevresinin doğal ve kültürel değerlerini, şehrin tarihi mirası, toplumsal özellikleri ve birlikte yaşama kültürünü dikkate alarak kentte ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamı yeniden canlandırmaya yönelik senaryolar geliştirmeleri istendi. İkinci aşamada ise seçilen alanlarda sürdürülebilir ve dirençli bir yerleşim için kentsel tasarım stratejileri ve program önerileri geliştirmeleri beklendi. Son olarak bu mekansal stratejiler ve program önerileri kapsamında kentsel tasarım protokolleri üzerinde çalışıldı.

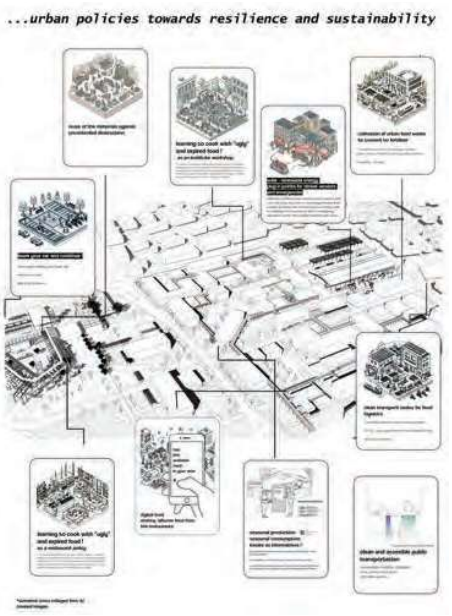
Stüdyodan kentsel ölçekte iyileştirme senaryoları

Yeniden inşa sürecinin basit bir barınma ve inşaat probleminin ötesinde olduğu, karmaşık sosyo-kültürel yapının da bir yaşayan miras öğesi olarak korunup, şehrin yeniden inşasında referans alınması gerektiği vurgusuyla geliştirilen **"Miras Olarak…"** başlıklı projede, kırsal alanda ekolojik iyileşme, geleneksel tarımı koruma, doğanın mevcut iktisadi tahakkümden sıyrılması hedefleriyle, tarihi şehir merkezinin kuzey-doğusundaki gelişim alanında doğa-insan, kent-kır ilişkisini güçlendiren, sivil toplumu ve kentsel pratikleri biraraya getiren, dirençli ve sürdürülebilir bir kent merkezi tasarlanıyor (Resim 1).

Yaşadığı afetlerle büyük hasar görse de her defasında yeniden inşa edilmiş bir şehirde, "Her yıkım bir katman, her katman bir tarihtir" yaklaşımıyla yola çıkan "**Palimpsest**" projesinde, kolektif bellekte yer alan anıların ve izlerin ortaya çıkarılması; merkezde nehrin iki kıyısını canlandıracak sosyal alanlar oluşturulması, 15 dakikalık şehir anlayışıyla bisiklet ve yaya yolları düzenlenmesi; şehir merkezinin ise batıya taşınarak Asi Nehri ile bağlantısının geliştirilmesi öneriliyor (Resim 2).

Antakya'nın depremde en fazla etkilenen bölgelerinden Armutlu ve Elektrik Mahallelerinin iyileşmesi için müşterekler (*commons*) kavramıyla yola çıkan **"(un)common"** projesi, tüm kesimlerin erişebileceği kültürel ve fiziki kaynakları alışılmışın dışında (*uncommon*) kurgulamayı hedefliyor. Mahallenin sosyal işlevli yapıları ve açık alanlarının yetersizliğine dikkat çeken öneride; yeni meydanlarla işlevleri birbirine bağlayan yaya ağları oluşturulurken; kent bostanı, pazaryeri, sosyal mutfak, kültür evi gibi mekansal örgütlenmeler aracılığıyla müşterekler biraraya getirilerek katılımın güçlendirilmesi amaçlanıyor (Resim 3).

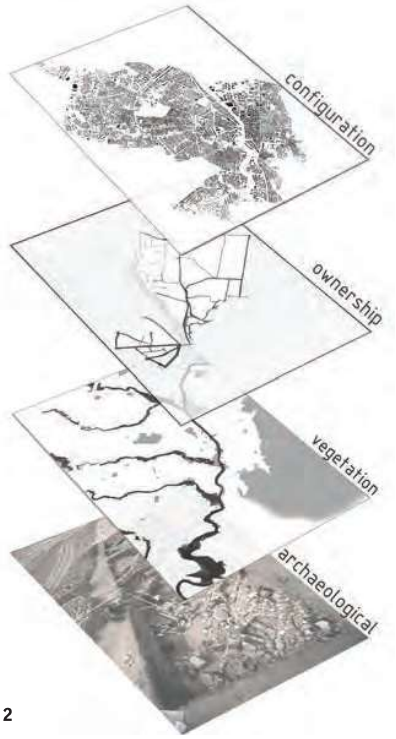
Aynı iki mahalle için geliştirilen **"Birlik Döngüsü"** önerisi ise, iki farklı projeyle sonuçlandı: **"Mahallenin Belleği"** adını alan ilk projede mülkiyet dokusu korunarak, iyileştirilmiş bir dolaşım şeması ve iklim mimarisi geliştiriliyor; nehir kenarı yeşil alan olarak düzenlenip, mevcut pazar alanı yakınına kent bostanı yerleştiriliyor (Resim 4). Diğerinde ise, mahallelerine geri dönenlerin aradıklarını eski yerlerinde bulabilmesi hedefleniyor; kentin belleğinde yer edinmiş sağlık merkezi, okul, ticari ve sosyal alanlar merkez alınarak, 7 dakikalık

1

1 Berk Bulut, Eylül Aydın Şimşek, Onur Ördek, Emel Polat "...As Heritage" (Miras Olarak...), 2023-24 Güz Dönemi (ODTÜ Mimarlık Bölümü Arch 401 Mimari Tasarım Stüdyosu).
2 Cevher Yılmaz, Nuray Ahmadova, Ebru Çetin, Zeynep Kurd, "Palimpsest", 2023-24 Güz Dönemi (ODTÜ Mimarlık Bölümü Arch 401 Mimari Tasarım Stüdyosu).
3 Özge Altaş, Berfu Yıldırım, İdil İris Elkıran, "(un)common" (sıradışı), 2023-24 Güz Dönemi (ODTÜ Mimarlık Bölümü Arch 401 Mimari Tasarım Stüdyosu).
4 Can Ali Taşar, Nilgün Öztürk, "Memory of Neighborhood" (Mahallenin Belleği), 2023-24 Güz Dönemi (ODTÜ Mimarlık Bölümü Arch 401 Mimari Tasarım Stüdyosu).
5 Gonca Erden, Furkan Durkut, "Unity Loop" (Birlik Döngüsü), 2023-24 Güz Dönemi (ODTÜ Mimarlık Bölümü Arch 401 Mimari Tasarım Stüdyosu).
6 Senem Bekar, Ecem Nur Saygılı, Mert Can Yaman, Teymiyye Öztok, "Social Bond" (Sosyal Bağ), 2023-24 Güz Dönemi (ODTÜ Mimarlık Bölümü Arch 401 Mimari Tasarım Stüdyosu).
7 Öykü Dila Alp, Aylar Afsharizand, Beyza Özdemir, "Weaving Harbiye" (Harbiye'yi Dokumak), 2023-24 Güz Dönemi (ODTÜ Mimarlık Bölümü Arch 401 Mimari Tasarım Stüdyosu).

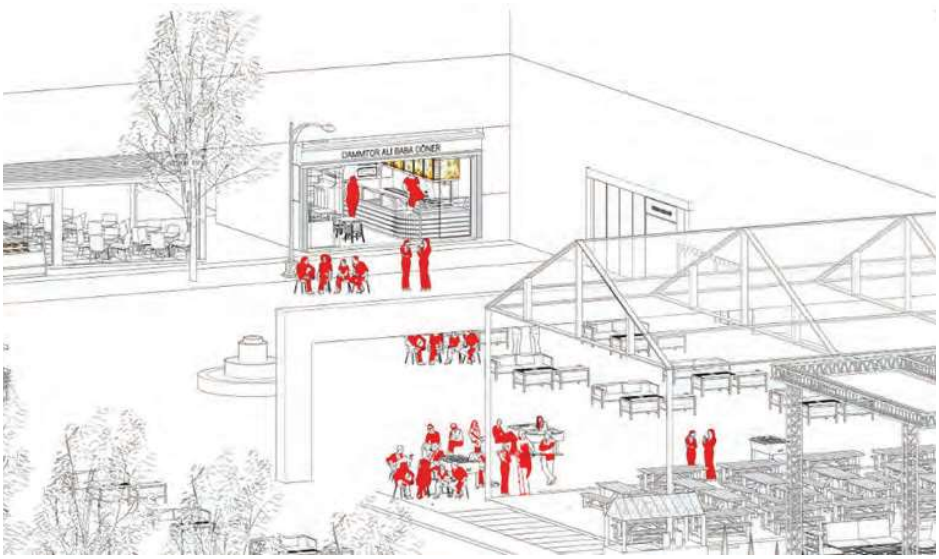

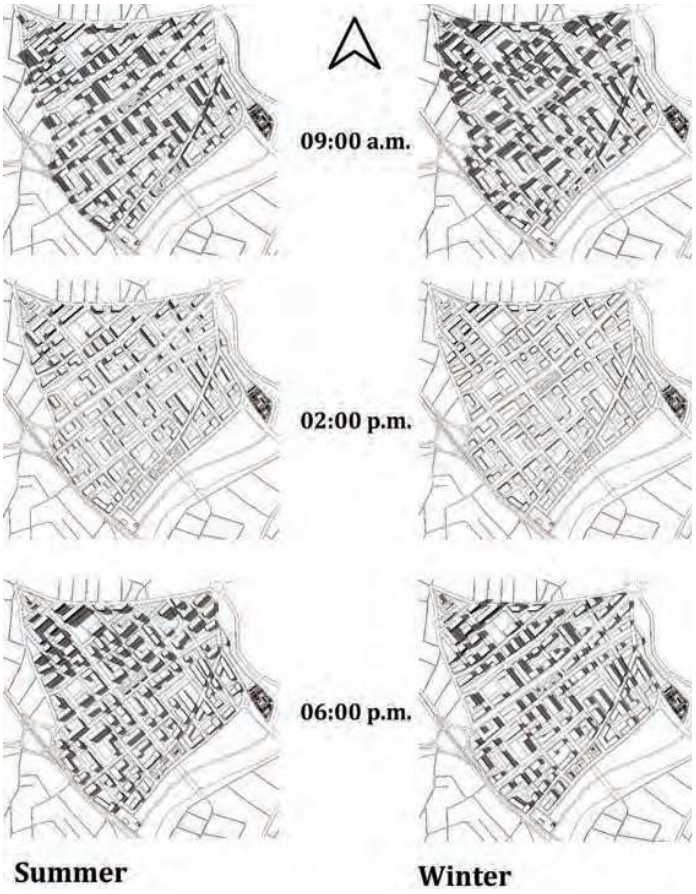
2

3

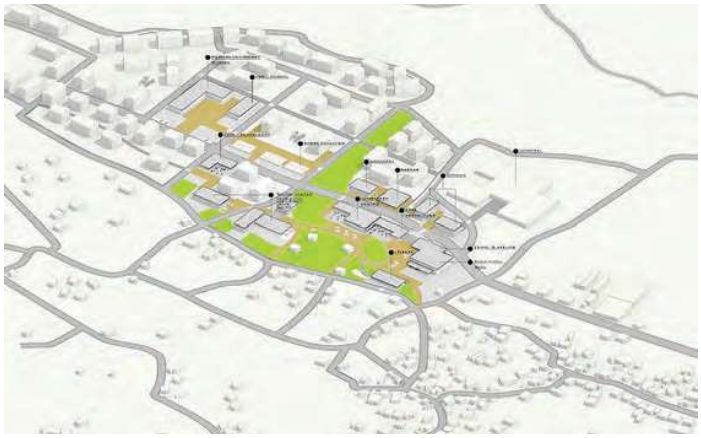

4

5

6

yürüme mesafelerini esas alan bir kent örüntüsü oluşturuluyor (Resim 5).

Depremin ardından Gülderen Mahallesi'nde yapımına başlanan TOKİ yerleşiminin getireceği nüfus yüküne dikkat çeken **"Sosyal Bağ"** başlıklı projede, mevcut ile yeni yerleşim arasında, her ikisinin de yararlanacağı işlevlerle kurgulanan bir karşılaşma alanı öneriliyor. Geliştirilen senaryoda; çalışma alanları, pazaryeri ve diğer ticari işlevler ile şehrin ekonomik ve sosyal yaşamı yeniden yapılandırılırken yeşil alan altyapısını besleyen bir yeşil koridor oluşturuluyor (Resim 6).

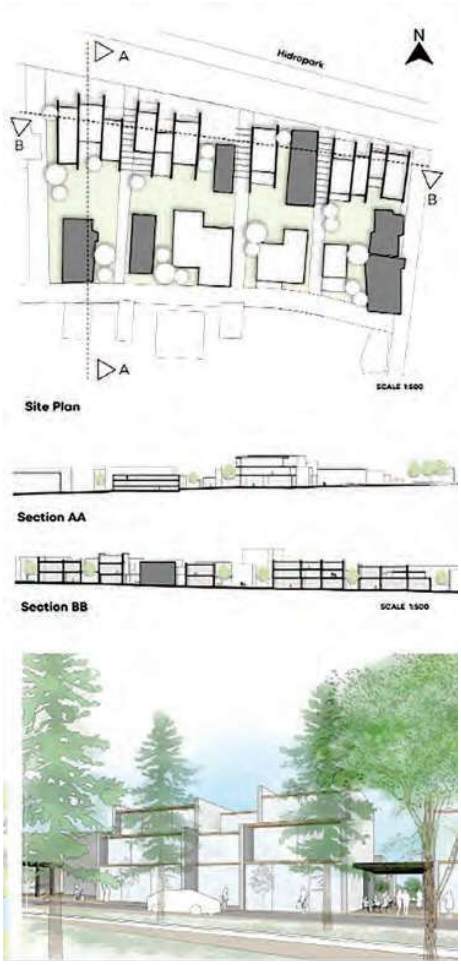
"Harbiye'yi Dokumak" adlı proje, bölgenin deprem öncesi potansiyellerini geliştirecek sürdürülebilir bir senaryo öneriyor. Harbiye Şelalesi ve Hidropark gibi şehrin sembol mekanları etrafında gelişen turizm ve rekreasyon kullanımlarının yanısıra, yöresel ürünlerin üretim ve satışının yoğun olduğu bu bölgede, ipekli dokumalar ve diğer zanaat ürünlerinin tasarımı ve ticareti için mekanlar öneriliyor; ipek enstitüsü ile bir müze kompleksi oluşturuluyor (Resim 7).

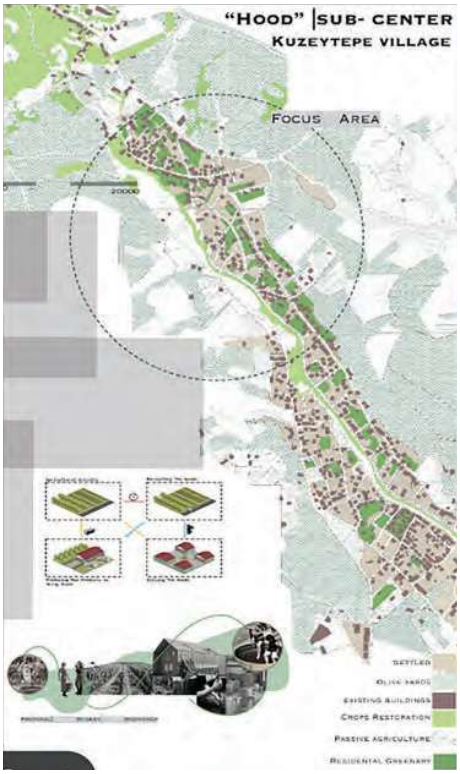
Kent ve kır dinamiklerinin birleşimine odaklanan **"Kır-Kentin Dirilişi"** adlı öneri, bütünsel bir canlanma için bölgenin mirasını, tarım kültürünü ve topluluk yaşamını model alarak Antakya çevresinde yeşil bir kuşak oluşturuyor. Öneride, çevre köylerin kaynaklarından beslenen "Hoods" adlı mahalle modelinde, bir acil barınak yerleşimi, TOKİ binalarının yeşil dönüşümüyle oluşturulan yenilikçi konut tipleri ve yağmur suyu hasadı için tasarlanan su kuleleri gibi unsurlara yer veriliyor. (Resim 8).

Deprem sonrası iyileşme sürecinde kentin nitelikli bir ulaşım ağına ve çok işlevli karma kullanım alanlarına sahip olmasının önemine vurgu yapan **"Şehrin Nabzı"** başlıklı projede; aktif şehir yaşamının gelişeceği bir bulvar -yeşil bir eksen, bir kent koridoru- tasarlanarak Antakya'nın deprem öncesi dönemindeki ticaret merkezi ile Asi Nehri'nin batısında yeni oluşturulması planlanan idari merkez arasında Cumhuriyet Caddesi üzerinden bir bağlantı kurulması öneriliyor (Resim 9).

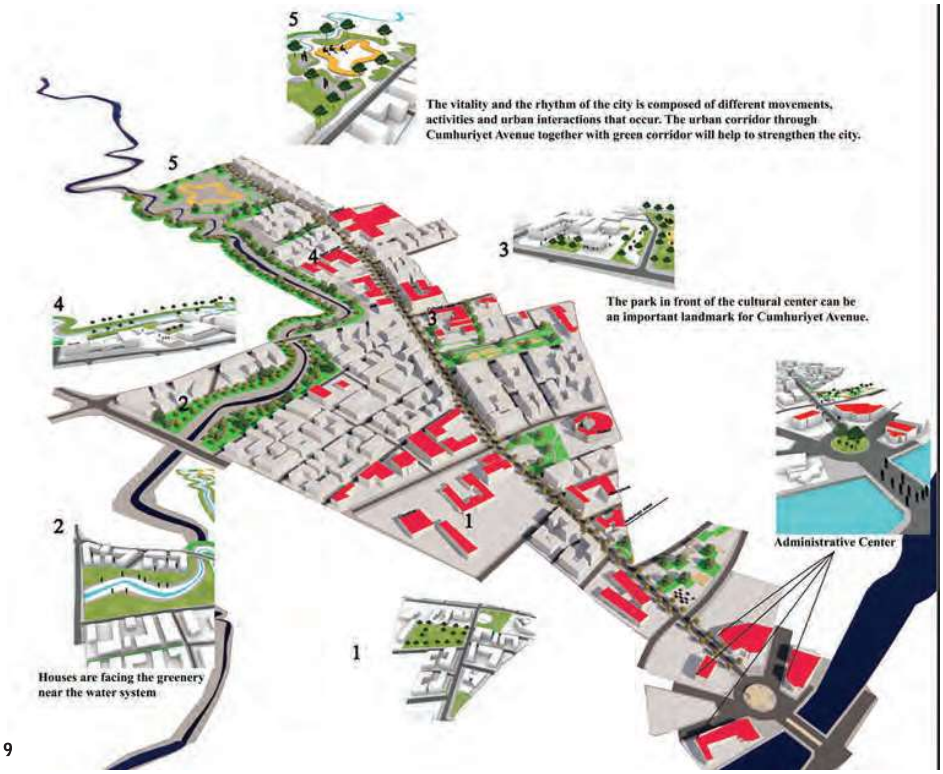
"Ekonomik ve Kültürel Takas" başlıklı bir diğer senaryo ise, deprem sonrası kentin her açıdan kalkındırılması ve sürdürülebilirliğinin artırılması için, üretime ve tutumlu tüketime odaklanıyor. Projede önerilen kültür atölyeleri, takas ve geridönüşüm merkezleri ile Hatay'ın turizm, sanayi, gastronomi, lojistik, tarım vb. alanlardaki potansiyelinin değerlendirilmesi hedefleniyor. Projede,

7

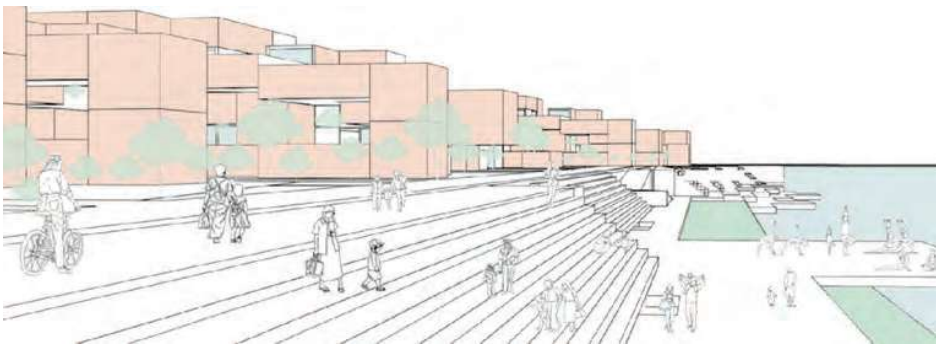

8

9

10

8 Selin Günay, Berk Tutar, Aylin Erdem, Farah Habash, "Rurban Resurgence" (Kır-Kentin Dirilişi), 2023-24 Güz Dönemi (ODTÜ Mimarlık Bölümü Arch 401 Mimari Tasarım Stüdyosu).
9 Tolga İnal, Adeline Uwingeneye, "Pulse of the City" (Şehrin Nabzı), 2023-24 Güz Dönemi (ODTÜ Mimarlık Bölümü Arch 401 Mimari Tasarım Stüdyosu).
10 Şeyda Yücel, Ömer Taşdemir, Ferdi Can Uslu, "Economic and Cultural Exchange" (Ekonomik ve Kültürel Takas), 2023-24 Güz Dönemi (ODTÜ Mimarlık Bölümü Arch 401 Mimari Tasarım Stüdyosu).

yerel halk ile turistlerin ekonomik ve kültürel alışverişinden olduğu kadar, hammaddelerin tekrar kullanılmasından da çok yönlü değer üretilmesi amaçlanıyor (Resim 10).

Bundan sonrası...

Güz dönemi böylece sona erdi. Kentsel tasarım ağırlıklı 401 projesinin ardından bina ağırlıklı bir 402 projesi ile Bahar dönemine başladık. Deprem bölgesi bir yıldır acılarını saramamış, hayatını ve kentini yeniden kuramamışken, felaketi yerinde görmüş olan genç mimar adaylarının bir başka kentte proje yapmaya hevesleri var mıydı? Belki vardı; fakat 402 projesi için yer seçiminin yine Antakya olduğu "tebliğ" edildiğinde, öğrencilerimiz bunu olgunlukla karşıladı. Bildikleri, inceledikleri, gönül bağı kurdukları bir kente bıkmadan yorulmadan giderler bir daha, bir daha...

Ya proje konusu? 401 projesinde "Antakya'nın iyileşmesi için" çalıştılar, bu sefer "Antakyalıların iyileşmesi" için sıvandı kollar... Antakya için çare, sürdürülebilir ve dirençli tasarım senaryolarında aranmıştı. Antakyalılar içinse çareyi, sanat ve politika alanlarında arayacaklar. Her ikisinde de bireysel ya da kolektif olarak "kendini ifade etme" edimi öne çıkıyor, iyileştirici güç olarak. Bir de yekdiğerinin eğitim alanları var topyekun sağaltım için.

Bu doğrultuda, stüdyo üç ana program üzerinden ilerleyebilecek: Görsel sanatlar ve sahne sanatları için merkez, Kent konseyleri için meclis, Sanat veya siyaset odaklı eğitim kurumu. Adları farklı ama program elemanları bakımından benzerlikleri farklarından daha çok... Umalım ki bizler de mimarlıkla iyileşeceğiz.

■ *Cânâ Bilsel, Prof.Dr.; Zeynep Mennan, Prof.Dr.; Aydan Balamir, Prof.Dr., Emekli Öğretim Üyesi; Murat Çetin, Prof. Dr.,Yarı-Zamanlı Öğretim Üyesi; Mustafa Eren Bük, Arş.Gör.; Selin Tosun, Arş. Gör., ODTÜ Mimarlık Fakültesi*

Notlar:

1 Hatay Planlama Merkezi, Hatay Açık Veri Kaynağı: [https://hatayplanlamamerkezi.com/tr-TR/folders/acik-veri-kaynagi] Son erişim: 27.02.2024.

2 Bener Karagedikli, "Hatay İli, Antakya ve Defne İlçeleri Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesi - 2021", BNR, Yayımlanmamış Rapor ve Sunum, 2021.

3 Dönem süresince farklı disiplinlerden uzmanların görüş ve çalışmalarına başvuruldu. Dersimize konuk olarak katılanlara, değerli katkıları için teşekkür ederiz:
Benan Dönmez, "Antakya: Fenomenolojik Yaklaşımla Bir Şehri Anlamak" (9 Ekim 2023).
Tuğçe Tezer, "Deprem ve Planlama Ekseninde Tarihten Bugüne Antakya" (10 Ekim 2023).
Bener Karagedikli, "Hatay İli, Antakya ve Defne İlçeleri Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesi Üzerine" (30 Ekim 2023).
Sulan Kolatan, "Dirençlilik Nosyonu Üzerine Düşünceler: Kentler. Kıyılar. Türler" (20 Kasım 2023).
Sultan Çetin, "Introduction to Circular Economy in the Building Industry"; Job Schroën, "Extreme Architecture: Learning from Antakya", TU Delft, "Afet Sonrası Tasarım Yaklaşımları ve Dirençlilik", Çevrimiçi Çalıştay (20 Kasım 2023).

4 Stüdyo yürütücülerinin sunuşları: Zeynep Mennan, "Hospitalite ve Kozmopolitlik Üzerine" (10 Ekim 2023); Aydan Balamir, "Şehircilik Örnekleri" (4 Aralık 2023); Cânâ Bilsel, "Kent Mimarlığında Tipo-morfolojik Yaklaşım: Paris'ten Kentsel Tasarım Örnekleri" (18 Aralık 2023).